

Din Ardeal

— Dinasticismul nostru —

Care era situația Românilor, înainte de 1848?

Ne-o spun nu numai memorandele episcopilor români, ci ne-o spune guvernatorul Ardealului, baronul Bruckenthal. Acesta nu poate fi bănuț de parțialitate, mai ales nu în favorul nostru !... Vrînd să informeze adică pe Iosif II, care la 10 Martie 1773 îi făcuse cunoscut că are să vină în Ardeal, între altele, baronul Bruckenthal scrie :

„Comitatele formează aproape două părți din țară. Locuitorii lor țărani (iobagi) sunt în cea mai mare parte Valachi, cam puțini Unguri și mai puțini Sași.

„Valachii nu formează națiune în sens legal, ci numai *plebs*, popor simplu. *Din partea legilor sunt numai tolerați, iar dela drepturile și libertățile celorlalte națiuni sunt excluși.* Nu formează nici stat separat, nici district separat, ci sunt respirați printre celelalte națiuni și districte. Astfel, locuiesc parte în sate separate, parte împreună cu ceilalți. *Nu au legi separate și instituțiuni separate*... (Traducerea lui T. Pacățianu, „Cartea de aur“, p. 73).

Cum au celelalte „națiuni”, — ar fi putut să adauge nobilul baron și cum Iosif II era de părere că nu e bine. Într'un memoriu dela 1765, pe cînd era numai moștenitor al tronului, el scrisese :

„Politica nu are de cît o singură bază : poporul, masele poporului, pentru-că poporul dă soldați și poporul plătește dare. De aceea, misiunea statului, respective a domnitorului este : să apere poporul în contra claselor privilegiate. Să nu se tragă pielea de pe două sute de țărani pentru un trîntor de domn ! *Privilegiile și drepturile speciale* ale ordinelor și claselor speciale formează numai pedică pentru realizarea voinții de stat, manifestată în persoana principelui ; *de aceea trebuiesc șterse !*”

Atît de adîncă era această convingere a lui Iosif II, încît el nici nu s'a încoronat în cei zece ani de domnie, numai pentru a nu depune jurămînt pe constituția Ungariei care prevedea privilegii și drepturi spe-

ciale... Și a dus o luptă măreață pentru a desființa privilegiile, dar a murit fără să fi reușit a repune aristocrația feudală.

Curentul pornit însă de el, face ca Dieta în sesiunea dela 1790—91 să decreteze principiul egalității drepturilor, ba s'au adus de a dreptul hotărâri care să ușureze soarta *cetățenilor de legea neunită* (Români, Sîrbi, și Greci), între altele s'a dat scaun în Dietă și prelaților gr. orientali.

Toate acestea au rămas însă numai pe hîrtie. Clasa (privilegiată) dominantă a știut să se eschiveze dela îndeplinirea celor hotărîte în corpurile legiuitoare, și astfel cu toată revoluția lui Horea, ba mai ales după aceea, cu tot curentul pornit de marea revoluție franceză (1789), soarta Romînilor abia după 1848 începe a se ameliora. Până atunci asupra rîle cele mai neomenoase opresc ori ce dezvoltare și avînt al Romînilor. Ei au de suferit nu numai din partea stăpînirii civile (politice), ci și din partea celei bisericești: în Ungaria îi apasă ierarhia sîrbească, în Ardeal pe uniți caută să-i stăpînească jesuiții, pe gr. orientali toate celelalte confesiuni.

Am arătat în articolul precedent doleanțele Romînilor ajunși sub stăpînirea bisericii sîrbești. Ne vom ocupa mai la vale de cele ce au avut de pătimit, 'nainte de 1848, Romîni ardeleni, nu numai din partea guvernului central, ci și din partea Sașilor, stăpîni pe așa zisul „fondul regin“.

Întăia oară se plîng Romîni *Dietei* contra Sașilor la 1837, cînd episcopul Vasile Moga și patru asesori semnează petiția, care însă după ce se citește în ședința dela 29 Ianuarie 1838 a Dietei ardeleni, se pune ad acta!

La 1842 episcopii de ambele confesiuni, Moga dela Sibiu și Lemenyi dela Blaj, își dau mîna și înaintează Dietei o petiție scrisă de amîndoi. Petiția a fost dată spre studiere unei comisiuni prezidate de contele Nemes János, care deși a convocat comisiunea, în cele 15 luni cît a durat sesiunea parlamentară, nu s'a ajuns la vre-un proiect de propunere și astfel plenul Dietei nici nu s'a pronunțat asupra petiției.

După cum vom vedea, petiția era îndreptată numai încontra Sașilor. Cei doi episcopi (dintre care Moga avea îndatorați mulți deputați unguri: le *împrumutase* sume de bani destul de mari!) au crezut mai nimerit, mai „diplomatic“, să pornească o luptă parțială, numai pentru ameliorarea soartei Romînilor din fondul regin. Luau ca sigur sprijinul Ungurilor, căroa le-ar fi venit poate la socoteală slăbirea Sașilor. Chiar petiția era opera Ungurului Gáll László.

Intrînsa se zice, între altele:

„...în puterea datorinței ce purcede dintru aceea, suntem siliți a cuvînta pentru aceia, pentru care nu cuvîntă nimeni; asupra căroa o nație soață pretinde tutorat, însă astfel îi tutorează, că la împărțirea foloaselor toldeauna își uită de ei. Cuvîntăm pentru aceia, care nu numai sunt lipsiți de vre-un reprezentant, ci tocmai aceia care ar trebui să le fie, le sunt apăsători...“

„Așa este, cinstite staturi, că acești cetățeni sunt necunoscuți? Da; pentru că nația sasă pe aceștia nici-odată nu i-a pomenit, *deputații din pământul crăiesc reprezintă numai pe Sași*. Atunci cind e vorba de drept sau de foloase, numai Sașii locuiesc pe pământul crăiesc, și pământul crăiesc îl numesc pământ săsesc, macar că după o socoteală statistică dela 1838, vrednică de crezămînt, pe pământul crăiesc locuiesc 198.048 Romîni și 167.147 Sași, *cu drepturi d'opotrivă și așa denumirea se face dela numărul cel mai mic*“.

Pentru a dovedi că și Romîni ar trebui să se bucure de aceleași drepturi ca Sașii, citează „privilegiul craiului Andrei“, din preainaltul decret dela 6 Noembrie 1786, precum se provoacă și la hotărîrea Dietei dela 1791—92, care-i numește slobozi pe locuitorii din fondul regin.

Ca gravamine înșiră (punct 1) „că Romîni locuitori pe pământul crăiesc *sunt scoși dela reprezentăție și dela diregătorii*“; punct 2: „mai toate diregătoriile orășenești și scaunele¹⁾, putindu-se cîștiga mai numai din mîna grafului săsesc și a magistraturilor²⁾, aceștia înalță la diregătorii numai pe fii lor, cu totală scoatere a Romînilor; punct 3: „Romîni și dela purtarea diregătoriei sătești sunt scoși pe acolo unde locuiesc Sași sau cel puțin nu iau parte amăsurată la numărul locuitorilor romîni“; punct 4: „nația săsească pentru stăpînirea sa din pământul crăiesc pretinde pentru sine din diregătoriile țării și din judecătoria montanică dela Zlatna $\frac{1}{4}$ și cite-odată $\frac{1}{4}$, însa de Romîni cu același drept nici-odată nu pomeneste nimic“, în punctul 5 se plîng că Sașii consideră casa de bani a celor șapte județe, a orașelor și satelor „ca proprietăți numai lor cuvenite“; punct 6: „Pe fiii nației noastre, încontra mai multor porunci curiale nu-i primesc la învățarea și deprinderea meșteșugurilor în țehurile (bresle) lor cele făcătoare de monopoluri“, punctele 7 și 8 că însurăteților romîni nu li se dă pămînt, ci numai Sașilor, punct 9 că Romîni sunt siliți să dea zeciuală preoților sași („*La multe locuri satul romînesc întreg cară bogatele zeciueli popii săsesc locuitor în alt sat, ba însuși popa gr. neunit este silit a îmbogăți din produsele sale pe popa săsesc*“...), și așa mai departe: asupriri economice de nesuferit și nedreptăți politice revoltătoare! Se cere deci lecuirea acestor rele („ca toate națiile locuitoare pe pământul crăiesc, *după numărul lor să iee parte la reprezentăție și diregătorii*“...)

Ceea ce de fapt ar fi însemnat lovitura de grație pentru Sași, precum și pentru Unguri, cele două nații privilegiate. Și cum puterea de stat era în mîna acestora, nu e de mirat că „cinstitele staturi“ și-au făcut urechea toacă.

Ori cît erau însă în posesiunea puterii, Sașii simțeau greutatea atacurilor ce li se aduceau. Au căutat deci atît în Dietă cît și în publicitate să slăbească efectul adevărului crud spus de cei doi prelați romîni. În

1) Județena.

2) Primăriile orășenești.

Dietă a vorbit Meister (Sebeșul săsesc), care ca argument de căpetenie a invocat alt adevăr crud: *printre Unguri e și mai grea soarta Romînilor, acolo numai groapa poate fi numită proprietate a lor!*... Profesorul universitar C. Schuller s'a pierdut în digresiuni, combătînd continuitatea noastră în Dacia, parcă de asta ar fi fost vorba, iar nu de călcarea legilor.

Scurt: se invedera că n'au Romîni ce să caute la „cinstitele staturi“ nici chiar cînd e vorba de Sași, căci corb la corb (privilegiat la privilegiat) nu-și scoate ochii!...

Îi și vedem în curînd apucînd iarăși drumul Vienei. La 1845 murise episcopul Moga. Ei recurg deci la *Impăratul*, să le facă înlesniri și ușurări. Îl roagă să le încuviințeze *a-și alege episcop din sinul lor* (ceea ce Romîni arădani ceruseră și ei la 1814), care singur ar putea lucra cu rîvnă pentru întemeierea unui seminar (*așa motivau și arădanii cînd au căutat să scape de episcopii sirbi*), ș'anume să aleagă trei candidați, dintre cari M. Sa să întărească pe unul.

Mai important ni se pare însă următorul pasagiu al petiției dela 1846:

„M. Voastră sacratisimă să vă îndurați a porunci, ca în viitor împreună cu clerul să iee parte în proporție și mirenii la alegerea de episcop al lor“.

„Mirenii romîni de legea neunită din *Reșinari*“ sînt cei dintii cari aveau o astfel de dorință.

Curtea a satisfăcut cererea Romînilor. La 27 Iunie 1846 le trimite ca vicar-general și administrator al episcopiei gr. or. romîne din Ardeal pe Andreiu Șaguna. Printrinsul se deschide cea mai strălucită epocă a bisericii ortodoxe romine, și chiar a întreg poporului romîn din Ardeal și Ungaria.

Nainte de a ne ocupa însă de această epocă, să cercetăm mai de aproape care a fost învățătura, experiențele și informațiunile cîștigate de *poporul romîn în contact cu Viena*.

*

Din memorandele pe care prelații romîni le-au înaintat Curții, schițate de noi, se poate vedea care a fost starea politică, economică și culturală a Romînilor în intervalul dela 1700—1848. Răspunsurile date de *Impărații* d'atunci sînt oglinda sentimentului ce ei aveau față de Romîni. *Dacă rezultatul bunăvoinții lor nu este întotdeauna după cum așteptau Romîni, avem să căutăm cauzele nu la Curte, ci la staturile: în Dietele (de sus și de jos) Ungariei și Transilvaniei.*

În Ardeal situația iobagilor față de nobili era regulată de așa zisele „Anumite Puncturi“, un fel de ucaz care din masa mare a poporului făcea o clasă de slugi la absoluta discreție a proprietarilor nobili. La 1771 Maria Teresia face însă radicale schimbări, ș'anume *în favorul iobăgimii*. Între altele, intervenției Curții iobăgimea avea să mulțumească

dispoziția, că „dacă un proprietar de pământ nu și-ar îndeplini *indatoririle* prescrise, ori va trata crud cu iobagii, aceștia pot să adreseze plînsorile lor *județului comitatens* care e dator să cerceteze jalba și celor săraci să le pună la dispoziție advocații săi și să aducă lege după dreptate“. Pînă atunci bieții iobagi nu aveau unde să se plîngă. Cînd a umbat prin Ardeal Iosif II, (Maiu 1773), Heydendorf ne spune că aproape de Barna i-au ieșit în cale *țărani sași* cari i s'au jeluț :

„Proprietarul Bethlen Miklos ne omoară cu munca multă. De multe ori îi lucrăm septămina întregă. Nu ne dă nimica de mîncare; în schimb însă prefectul ne bate zilnic. Ne aduce la sapă de lemn. Pînă ce am fost iobagi ai fiscului (proprietăți erariale), eram bogați. Acum nu mai avem vite și abia mai avem un codru de pîne“...

Moștenitorul tronului li-a zis că o să cerceteze, să meargă numai liniștiți acasă. Un țaran a zis însă :

„Nu mai îndrăznim să ne ducem acasă, Maiestate, pentru-că prefectul pune să ne bată pănă la moarte. Vezi, Maiestate, cămașa mea plină de sînge? M'a bătut eri, fără nici o vină, prefectul. *Dacă aude că am fost să ne plîngem* M. Tale, ne bate și mai rău. Pe numele lui D-zeu, ne rugăm Maiestate, ajută-ne“

Și să se noteze că acest proprietar fusesse „praeses gubernii“ și vistiernic !

Iosif II a rămas uimit și i-a zis comisarului săsesc, care-l însoțea : „Ia ascută ! Astea sunt plînsori grave !“...

Dacă așa se trata cu Sașii, își poate închipui ori-cine ce se întimpla cu Romîni !.

Iancsó Benedek, scriind despre clasa dominantă de atunci, zice : „Un colț din evul mediu, cu toate brutalitățile, nedreptățile și justiția întemeiată pe bunul plac al domnilor. Iosif II avea cauze multe, ba poate era și dator să se scandalizeze și să se întoarcă îngreșoșat de asemeni stări de lucruri“ („Roman nemzetiség“, II, 16).

De altfel însăși revoluția lui Horea așa s'a născut : celor din graniță, peste care numai Impăratul porunea, le mergea mai bine ca iobagilor domniilor. S'au dus deci o mulțime să se înscrie—*cătane*, crezind că așa scapă de năcaz. Și fiindcă s'au dus fără știrea și voea proprietarilor, aceștia i-au snopit în bățai, i-au închis, i-au aruncat pe drumuri. Scurt : i-au împins în desnădejde și i-au silit să caute a-și ușura soarta—cu puterea.

Ce sentimente avea clasa dominantă pentru Romîni, mai bine se poate judeca din faptul că sub Iosif II cancelaria aulică cerea ca împotriva „Valachilor sălbatici și desbrăcați de ori ce simț omenesc să se introducă tortura și pedeapsa cu moarte“ chiar în cazuri de furt și jaf... *Iosif II a oprit însă nu numai tortura, dar și ca iobagii să mai fie bătuți cu bastoane ori în alt chip.*

Iar cînd cancelaria (din Cluj) ceruse să se facă ancheta printre să-

tenii „care sunt în mare tulburare“, a respins cererea și a recomandat ca autoritățile să trateze mai uman cu țărani.

Iosif II a dat probe despre umanitatea sa mai ales după izbucnirea revoluției lui Horea. Stăpînirea a căutat adică nu numai să înăbușe răscoala, dar să și pedepsească în chip groaznic pe Romîni prinși. Nu mai era vorba de justiție, ci de răsbunare. În comitate s'au instituit curți marțiale, care judecau și executau îndată sentința de moarte. La Deva au fost executați, fără să fie înștiințați măcar guvernul central, 56 Romîni. Dacă nu sosea opreliștea Împăratului, la Hunedoara erau să ajungă aceiași soartă alți 97 țărani, căci și judele de sablă Váradı Móres d'acolo cerea „să i se trimită gata o formulă de judecată și în acelaș timp un gide“. Chiar după ce a primit rapoarte dela comandanții de trupe trimiși să potolească revoluția, scrie cancelarului Eszterházy : „Din multele rapoarte privitoare la tulburările Valachilor se poate deduce clar, că spiritul revoluției a isvorît din multele apăsări ale proprietarilor față de iobagi“. A purtat apoi adevărată polemică cu Eszterházy, care propunea tot felul de măsuri aspre împotriva Romînilor. Intre altele Iosif II observă : „Adevărat că ar fi folositoare școlile, dar din cauză că locuințele țărănilor (romîni) sînt împrăștiate, asta e lucru greu și nici nu s'ar renta,—dar poate că ar fi un lucru tocmai atît de salutar dacă proprietarii acestor Valahi ar fi și ei învățați în școli la principii mai bune“.

Știind apoi ce fel de judecăți pot fi aduse chiar „conform legii“ de reprezentanții și aleșii clasei dominante care cereau să fie bătută pe „deres“ locuitorii satelor „compromise“ în revoluție, nu numai a oprit aceasta, dar și numeroasele sentințe de moarte le-a schimbat la 2—3 ani muncă silnică, după cum a oprit și aceea, ca nobilimea care a suferit cu prilejul revoluției să se despăgubească pe spinarea iobagilor. Pe Horia și Cloșca adevărat, nu i-a mîntuit de moarte, remîne însă bine știut că cruzimea cu care au fost executați n'a avut aprobarea Împăratului, precum tot Împăratul a împiedicat ca „satele vinovate în măsură mai mare să fie zecimate“, după cum cereau cîrmuitorii comitatului Albei de jos.

De altminteri toți Ungurii, care au scris despre revoluția lui Horea, acuză pe Iosif II că a părtinit fățiș țărănimea iar pentru nobilimea maghiară avea dispreț.

Urmașul marelui împărat, Leopold II, deși pusese jurămint pe constituția Ardealului, că va păzi-o, altfel chiar dela început și-ar fi aprins paie în cap,—totuși în prima sesiune a Dietei ce a convocat, vestita Dietă dela 1790—91, în proiectul prea înalt, a impus discuțiunii următoarele :

„De oare-ce în Ardeal nu este în vigoare un urbarium sistematic, voim ca acest urbariu să fie stabilit în articole de lege adusă în discuție înțelegere de staturi, desființîndu-se totdeodată starea de iobăgie a țărănimii locuitoare pe propriul teren, interzicîndu-se pedep-

sele corporale *volnice* și asigurându-se libertatea personală și acel drept ca, fără atingerea dreptului de proprietate al marilor proprietari, să poată dispune după plac de ceea-ce au cîștigat; mai departe trebuie a se purta grijă de poporul plătitor al dărilor și aflate mijloacele potrivite spre învingerea sărăciei plătitorilor de dare și ameliorarea situațiunii lor“.

Oligarchii au combătut însă cu violență proiectul menit să ușureze starea țăranilor. Baronul Kemény Pál a prezentat un contra-proiect, combătînd dreptul de liberă mutare a iobagilor. Alt baron, Kemény Simon a căutat să tragăneze ori ce discuție, dînd chestia spre studiere unei comisii compuse, se înțelege, din reprezentanții „celor trei națiuni“. De Romîni, nici pomenire, deși mai ales asupra soartei lor era vorba să se decidă!... Conte de Beihlen László a ținut o vorbire, spunînd că el așa a observat: țăranului (iobag) nu-i place să părăsească locul nașterii sale, ci trăește mai bucuros cu stăpînul său. Deci: nu-i nevoie de lege care să asigure iobagului libertatea de a se muta unde vrea. Baronul Wesselényi Miklós, faimosul luptător „liberal“ (?) a mers și mai departe în susținerea sa contra Vienei care în felul acesta vrea să slăbească nația... A zis (ședința dela 18 Martie 1790): „Persoane invidioase și calomniatoare au descris intenționat în cele mai triste culori la Curte starea iobagilor din Ardeal. Deși iobagii ardeleni nu fac mai multe servicii proprietarilor de cît sînt datorii pentru folosirea pămîntului“... Adevărul era însă că cei 400.000 „nemesi“ (ciți erau după statistica dela 1785) trăiau stăpînînd nu numai $\frac{1}{10}$ din pămîntul țării, dar dispunînd și de brațele a 8.100.000 iobagi, care pe lingă asta plăteau și dările și slujiau și în armată, cîte 10—12 ani.

Mai tare a fost combătut proiectul din partea Secuilor. Ei nici comisie ad-hoc n'au vrut să se aleagă, ci să se ia dela ordinea zilei. Comisia nici nu s'a putut alege de cît la 1 Aprilie, iar raportul acesteia s'a depus la 3 Iunie.

Ce fel de sentimente avea Dieta Ardealului pentru țărănime, se poate vedea din faptul, că față cu propunerea Curții, a opinat pentru *menținerea iobăgiei și să nu să admită nici dreptul ca iobagii să se poată muta*.

E adevărată minune că s'au aflat și ciți-va magnați care și-au ridicat cuvîntul în favoarea iobagilor. Intre ei cei mai energici și mai umani au fost contele Teleky Lószef, Kemény Simon, Naláczy și Türi, cari au adus ca argument principal faptul că *Dieta Ungariei a primit deja această reformă*. Conte de Teleky Mihály, baronul Wesselényi și Nemes Iános (secuiu) au combătut violent și așa se vedea: aveau majoritatea cu dînsii. Acesta din urmă argumenta așa: „Dacă noi la simpla dorință a M. Sale desființăm o lege, îndemnăm Curtea să pretindă desființarea și altor instituțiuni mai însemnate încă“.

„Nici nu s'ar fi ales nimic din dreptul de mutare al iobagilor“ scrie Iancsó (op. c. pag. 247) „dacă nu intervenia guvernatorul. Vorbînd

mai de multe ori și capacitînd energic, a urmat votarea art. 26 și 27, care, *modificate de Coroană*, s'au sancționat în anul 1792⁴.

Și acest drept al mulțimii *dela Împăratul* a venit.

Aristocrațimea era așa de furioasă pentru intervenirile acestora în favoarea iobăgimei, în cît în ședința dela 4 Februarie 1790 baronul Wesselényi a propus *darea în judecată a tuturor acelor „sfetnici ilegali cari au dat Coroanei astfel de sfaturi*“, iar în ședința dela 8 Februarie majoritatea a primit propunerea. Mai tare și-au descărcat oligarhii ura asupra lui Beyschlag, care lucrase un memoriu și arătase Împăratului Iosif II *cum s'ar putea decreta și Romîni de a patra nație!*

Acest spirit a domnit cînd Romîni au prezentat Curții „Suplex libellus Valachorum“. De altminteri tot atunci mai mulți oficeri ai regimentelor I și II de graniță au înaintat și ei lui Leopold un memorandum, cerînd ca *Romîni din Ardeal să fie decretați de a patra nație*.

Iată numele acestor oficeri cu bune sentimente rominești: căpitanii Ioan Șincai (fratele marelui Șincai) și Caliani, locotenenții Petru Lupu, N. Remetei, Vasile Pop și Atanasie Androni, sublocotenenții Vasile Moldovan, Nichifor Șarda, stegarii sergenți Simeon Viteaz și Daniil Galan, precum și capelanii militari Ioan Ignat și T. Dragoș.

În interesul adevărului istoric amintim aci, că tot atunci oficerii unui regiment unguresc (în frunte cu căpitanul Laezkovics) au cerut ca *limba de comandă să fie*, în regimentele din Ungaria, *cea maghiară*. Ei au fost toți pedepsiți.

Bunăvoința ce Romîni au văzut că are Curtea față de ei i-a îndemnat să facă unii pași de mare însemnătate în ce privește *cultura națională*. Cer adică permisiune ca în Sibiiu să scoată *un ziar menit a lumina îndeosebi pe preoți*, „poporul întreg în favoarea căruia s'ar scrie, nefiind la acel grad de cultură ca între el citirea și scrisul să fie generale“. Preoții ar comunica însă, Duminicile și în sărbători, și poporului cele ce scriu în foaie. Lucrurile erau puse la cale așa: foaia să apară în tipografia lui Martin Hochmeister, în ediția unei societăți anonime. La 26 Maiu 1789 guvernatorul conte Bánffy Györvy recomandă Împăratului să conceadă lui Hochmeister tipărirea și trimiterea prin poștă a acestei foi. La cererea Curții s'a înaintat și programul foi (de caracter literar și aducînd știri, mai ales despre războiu, apoi numiri și înaintări), censor era destinat să fie inspectorul școalelor romîne Eustatovici. Împăratul a dat concesiile.

Deși foaia n'a apărut, este totuși interesant a se ști, că cei care erau să-i ajute pe Romîni în afacerea aceasta, au fost *francmazoni*. Atît tipograful Hochmeister, cît și guvernatorul Bánffy erau membri ai lojei St. Andrei din Sibiiu. Cărturarii romîni St. Costa și V. Buruț de asemeni făceau parte din lojă și împreună cu Molnar, medicul oculist, cunoscut din revoluția Horea, erau să fie conducătorii foi.

De altminteri mai bine se poate vedea protecția Curții din urmă-

toarele fapte: La 1782 Iosif II numește inspector de școale (gr. cat.) pe George Șincai, muncii și străduinții căruia se poate mulțumi că în decurs de 12 ani între Românii gr. cat. se înființează 300 școli populare (până atunci aveau, după cum reiese din documentele Hurmuzaki, numai 10). Pentru ridicarea Românilor gr. orientali, Iosif II de asemeni ordonă (4 Martie 1786) a se întemeia școli în comunele mari, iar prin ținuturile unde satele sînt mici și împrășliate, să se facă o școală comună, care să se susțină din didactru, iar dacă acesta nu ar ajunge, din fondurile de școală ale Ungariei și Ardealului. Pentru instruirea învățătorilor trebuincioși, a dispus a se ține un curs de 6 luni, la Timișoara și Virșeș.

Eroii re-deșteptării noastre naționale în această epocă și sub oblăduirea Curții s'au format. Activitatea lui *Samuil Klein*, *George Șincai*, *Petru Maior*, apoi *Țichindeal*, *Iorgovici*, *Bojinca*, *At. Șandor* cade chiar în epoca ce precurge marilor evenimente dela 1848—49. Școala acestei mari generațiuni a format și pe *George Lazăr*, care trecînd în Muntenia, pornește marele curent la care s'au încălzit toți fruntașii dela 1848.

După cum din porunca lui Iosif II s'au întemeiat la Temișoara și Virșeș școli *preparandiale*, așa—mai tîrziu—episcopul gr. or. Moga dela Sibiiu înființează și el o preparandie, curs de 6 luni, pentru tinerii gr. or. și peste tot se pornește acolo o mișcare culturală despre care *Petru Maior* scrie: „Ori cit de puțină avere au avut neuniții din Ardeal, n'au trecut de cit doi ani dela stabilirea episcopului în Sibiiu, și ei iute au înființat seminar pentru preoți, iar *grația împărătească* li-a conces, ca anual 4 tineri neuniți ardeleni să studieze teologia în *Viena*, să poată fi apoi profesori în seminarul d'acasă. Cit privește școlile de prin sate, neuniții i-au și întrecut deja pe uniți în Ardeal“.

Nu e, cu un cuvînt, nici o mișcare, al cărei îndemn ori sprijin să nu fie Curtea din *Viena*.

Este deci lesne de înțeles, de ce, chiar la începutul evenimentelor dela 1848—49, pe Romîni îi vedem fără ezitare, în tabăra împărătească.

Ioan Russu-Șirianu